

TADBIRKORLIK FAOLIYATINI BOSHLAYOTGAN JISMONIY SHAXSLARNI MOLIYAVIY QO'LLAB-QUVVATLASHNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

ISSUES OF IMPROVING FINANCIAL SUPPORT FOR INDIVIDUALS STARTING ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES

¹*Ortiqov Ulug'bek
Akrombek o'g'li*

¹*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti katta o'qituvchisi.
ORCID: 0009-0000-2179-7440, G-mail: ortiqovulug'bek@gmail.com*

Annotatsiya Abstract

Uzb. - Ushbu maqolada tadbirkorlik faoliyatini boshlayotgan jismoniy shaxslarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish masalalari ko'rib chiqiladi. Kichik tadbirkorlikning iqtisodiy taraqqiyotdagi o'rni, moliyaviy qo'llab-quvvatlash vositalari va ularning innovatsion rivojlanishga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, moliyaviy qo'llab-quvvatlash samaradorligini baholash mezonlari, usullari va indikatorlari ko'rib chiqilib, amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Eng. - This article examines ways to improve financial support mechanisms for individuals starting entrepreneurial activity. It analyzes the role of small business in economic development, the instruments used to provide financial support, and their contribution to innovative development. The study also considers criteria, methods, and indicators for evaluating the effectiveness of financial support and develops practical proposals and recommendations.

Kalit so'zlar: Keywords:

❖ *kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, grant, akseleratsiya, inkubator, mahalla instituti, kredit, mikrokredit, mahalliy mahsulot, naqd pul, kredit liniyalari.*

❖ *small business, private entrepreneurship, grant, acceleration, incubator, mahalla institution, credit, microcredit, local product, cash, credit lines.*

Kirish.

Tadbirkorlikni rivojlantirish va uni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mamlakat iqtisodiy siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar natijasida kichik biznesning bandlikni ta'minlash, aholi daromadlarini oshirish va iqtisodiy faollikni kuchaytirishdagi roli ortib bormoqda.

O'zbekistonda tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash maqsadida soliq ma'murchiligini soddalashtirish, ruxsat berish tartib-

taomillarini takomillashtirish va moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu yo'nalishlar 2026-2030-yillarga mo'ljallangan yangilangan "O'zbekiston - 2030" strategiyasining barqaror iqtisodiy o'sish va xususiy sektor faolligini oshirishga qaratilgan maqsadlari bilan uyg'unlashadi [1].

Moliyaviy qiyinchiliklar kichik biznes subyektlari faoliyati davomida yuzaga keladigan, ichki yoki tashqi moliyalashtirish manbalaridan foydalanishni cheklaydigan

to'siqlar majmuini anglatadi. Bank kreditlaridan foydalanish imkoniyatining cheklanganligi, yetarli ta'minotning mavjud emasligi yoki savdo tushumlarining pasayishi bunday qiyinchiliklarning asosiy ko'rinishlari bo'lishi mumkin. Shu bois moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish kichik biznes barqarorligini ta'minlashning muhim shartlaridan biridir.

Tadbirkorlik faoliyatini boshlayotgan jismoniy shaxslarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash nafaqat ularning dastlabki kapitalga bo'lgan ehtiyojini qondirish, balki biznes loyihalarini amalga oshirish, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish hajmini oshirish, mehnat resurslaridan samarali foydalanish hamda tadbirkorlik faoliyatining rasmiy sektorda rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, imtiyozli kreditlar, mikromoliyalashtirish, subsidiyalar, kafillik mexanizmlari, grantlar, lizing, faktoring va boshqa zamonaviy moliyaviy instrumentlardan samarali foydalanish tizimini shakllantirish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Jahon amaliyoti yangi tadbirkorlarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashni faqat kredit ajratish bilan cheklemasdan, moliyalashtirish vositalarini biznesning rivojlanish bosqichi, sohasi va moliyaviy imkoniyatlariga moslashtirish zarurligini ko'rsatadi. Kichik biznesning tashqi moliyalashtirishga kirishidagi cheklovlar, shuningdek, lizing, faktoring, kredit skoringi va munosabatlarga asoslangan kreditlash kabi muqobil texnologiyalarning ahamiyati ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan [2; 5]. Startaplar uchun mikromoliyalashtirish, kredit kafolatlari, foiz xarajatlarini kompensatsiya qilish, venchur moliyalashtirish va raqamli moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin.

O'zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish va aholining tadbirkorlik faolligini oshirish davlat iqtisodiy siyosatining muhim yo'nalishlaridan biridir. Kichik biznes

va xususiy tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash, ularga kredit va boshqa moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish hamda yangi tadbirkorlik tashabbuslarini rag'batlantirish bo'yicha qator mexanizmlar joriy etilmoqda. Shu bilan birga, faoliyatini endigina boshlayotgan shaxslarning moliyaviy holati, biznes tajribasi va kredit tarixi yetarlicha shakllanmaganligi ularning an'anaviy bank kreditlaridan foydalanish imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Bu holat kredit kafolatlari, muqobil kredit baholash usullari, raqamli skoring hamda moliyaviy savodxonlik va biznes boshqaruvi bo'yicha o'qitish kabi moslashuvchan mexanizmlarni rivojlantirishni talab etadi.

Mazkur holatlar tadbirkorlik faoliyatini boshlayotgan jismoniy shaxslarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning amaldagi mexanizmlarini chuqur tahlil qilish, ularning samaradorligini baholash va mavjud muammolarni aniqlashni taqozo etadi. Shuningdek, moliyaviy qo'llab-quvvatlash vositalarini diversifikatsiya qilish, kredit va investitsiya resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish hamda tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflarni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

Shundan kelib chiqib, maqolaning maqsadi tadbirkorlik faoliyatini boshlayotgan jismoniy shaxslarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning amaldagi mexanizmlarini tahlil qilish, ularning samaradorligini baholash hamda tizimni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlash masalasi institutsional iqtisodiyot, moliyaviy inklyuziya, mikromoliyalashtirish va moliyaviy vositachilik nazariyalari nuqtai nazaridan yoritiladi. Kichik biznes

subyektlarining tashqi moliyalashtirishga kirishida yirik korxonalarga nisbatan ko'proq cheklovlarga duch kelishi, moliyaviy va institutsional rivojlanish esa ushbu cheklovlarni yumshatishi ilmiy tadqiqotlarda asoslangan [2]. SME moliyalashtirishida turli kreditlash texnologiyalari va moliyaviy institutlar tuzilmasining ahamiyati Berger va Udell tomonidan tizimli ravishda yoritilgan [5].

Kreditlashdagi muhim muammolardan biri yetarli garov ta'minotining mavjud emasligidir. Bunday sharoitda ijtimoiy kapital va uchinchi shaxslarning javobgarligiga asoslangan mexanizmlar kredit riskini kamaytirishga xizmat qilishi mumkin. Besley va Coate guruhli kreditlash modelida "ijtimoiy garov"ning qarzni qaytarish rag'batlariga ta'sirini nazariy jihatdan asoslagan [3]. Mazkur yondashuvdan kelib chiqib, mahalla tavsiyanomasini ham qarz oluvchi haqidagi mahalliy axborot va ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytiruvchi qo'shimcha institutsional mexanizm sifatida talqin qilish mumkin.

Mikrokredit limitini belgilash masalasida Stiglitz-Weissning kredit rationingi (credit rationing) modeli muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Mazkur model axborot nomukammalligi sharoitida foiz stavkasi bozorni to'liq muvozanatlashtirmasligi va ayrim qarz oluvchilar kreditdan chetda qolishi mumkinligini ko'rsatadi [4]. Kichik biznesni moliyalashtirishda axborot nomutanosibligini kamaytiruvchi kreditlash texnologiyalarining ahamiyati ham ilmiy adabiyotlarda ta'kidlanadi [5].

Innovatsion tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashda grant, akseleratsiya, mentorlik va keyingi bosqichdagi venchur moliyalashtirishning o'zaro bog'liqligi alohida ahamiyatga ega. Empirik tadqiqotlar erta bosqichdagi R&D grantlari keyingi venchur kapital jalb qilish, patentlash va daromad ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini ko'rsatadi [6]. Akseleratorlar bo'yicha tadqiqotlarda esa mentorlik, intensiv konsultatsiya va tadbirkorlik bo'yicha maxsus

ta'lim dasturlari startaplarning rivojlanishini tezlashtirishi mumkinligi aniqlangan [7; 8; 9].

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqotda tizimli, mantiqiy-tahliliy, qiyosiy va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Empirik baza sifatida "Biznesni rivojlantirish banki" ATB (BRB)ning 2022-2024-yillardagi statistik ko'rsatkichlari, bankning kichik biznes va startaplarni moliyalashtirish amaliyotiga oid ma'lumotlari, shuningdek, rasmiy normativ-huquqiy va ilmiy manbalar qo'llanildi. Konseptual tahlil asosida tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqildi.

Mikromoliyalash tizimini rivojlantirish sharoitida mikrokredit limitini oshirish masalasi moliyaviy inklyuziya, kichik biznesning kapital resurslariga kirish imkoniyati va investitsion ehtiyojlari o'rtasidagi bog'liqlik nuqtai nazaridan baholandi.

Amaldagi 300 million so'mlik limitning biznes ehtiyojlariga mosligi inflyatsiya jarayonlari, investitsion talabning o'sishi va kichik biznes subyektlarining asosiy kapitalga bo'lgan ehtiyoji bilan qiyosiy tahlil qilindi. Nazariy asos sifatida moliyaviy vositachilik nazariyasi, Stiglitz-Weiss kredit rationingi modeli hamda moliyaviy inklyuziya konsepsiyasidan foydalanildi [2; 4; 5].

Empirik tahlilda kredit miqdori, moliyalashtirilgan loyihalar soni, kredit portfeli hajmi va yaratilgan ish o'rinlarining o'zgarish sur'atlari hisoblandi. Ma'lumotlar hajmi va tuzilishi sababiy ta'sirni to'liq ekonometrik identifikatsiya qilish uchun yetarli bo'lmagani bois natijalar qiyosiy-statistik va ssenariy tahlili sifatida talqin qilindi.

Mikrokredit limitini 500 million so'mgacha oshirish yoki uni bazaviy hisoblash miqdoriga (BHM) bog'lash varianti amaldagi tartibga nisbatan muqobil ssenariy sifatida baholandi. Ssenariy hisob-kitoblari bankning kuzatilgan kredit ko'rsatkichlari asosida

shakllantirildi va ular sababiy prognoz emas, balki taklifning potensial moliyaviy ko'lamini ifodalovchi analitik baho sifatida qaraldi.

Shu yondashuv maqolada keltirilgan miqdoriy natijalarni talqin qilishda asosiy metodologik cheklov sifatida qabul qilindi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'yishni maqsad qilgan yoshlarni institutsional va moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlash zamonaviy iqtisodiy siyosatning muhim yo'nalishlaridan biridir. Ayniqsa, faoliyatning dastlabki bosqichida moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, kredit ta'minoti bilan bog'liq to'siqlarni kamaytirish va biznes ko'nikmalarini rivojlantirish 2026-2030-yillarga mo'ljallangan strategik maqsadlar bilan hamohangdir [1].

Yoshlarning yakka tartibdagi tadbirkor yoki oilaviy korxona sifatida davlat ro'yxatidan o'tganidan keyingi dastlabki bir yil davomida mahalla raisining tavsiyanomasi asosida ma'lum miqdordagi imtiyozli kreditlarni garovsiz ajratish mexanizmini joriy etish taklifi ishlab chiqildi. Ushbu yondashuvning nazariy asosini institutsional iqtisodiyot, moliyaviy inklyuziya va mikromoliyalashtirish konsepsiyalari tashkil etadi.

Amaliyotda yosh tadbirkorlarning kredit resurslaridan foydalanishiga to'sqinlik qiluvchi asosiy omillardan biri yetarli garov ta'minotining mavjud emasligidir [2; 5].

Mazkur muammoni yumshatishda ijtimoiy kapital va mahalliy axborotdan foydalanish qo'shimcha vosita bo'lishi mumkin. Mahalla tavsiyanomasi qarz oluvchi haqidagi axborotni boyituvchi va ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytiruvchi institutsional mexanizm sifatida ko'riladi; bunday yondashuv "ijtimoiy garov" konsepsiyasi bilan metodologik jihatdan uyg'un [3].

Mahalla tavsiyanomasi asosida kredit ajratish tizimi yosh tadbirkorlarning moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirishini ko'rsatdi. Shu bilan birga, mazkur mexanizm kredit portfelini diversifikatsiya qilishga hamda ijtimoiy nazorat orqali tavakkalchiliklarni kamaytirishga imkon yaratadi.

Taklif etilgan yondashuv Biznesni rivojlantirish bankining kredit siyosatini shakllantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar tarkibida ko'rib chiqildi. Bank ma'lumotlarida yosh tadbirkorlar uchun garov talabi yengillashtirilgan va imtiyozli shartlarga ega mikromoliyaviy mahsulotlardan foydalanish holatlari qayd etilgan.

Tadqiqotda foydalanilgan bankning ichki statistik ma'lumotlariga ko'ra, mazkur mexanizm bilan bog'liq mikromoliyalashtirish hajmi 1,1 milliard so'mni tashkil etgan va 431 nafar tadbirkorlik subyekti moliyalashtirish imkoniyatiga ega bo'lgan. Ushbu ko'rsatkichlar 1-jadvalda umumlashtirilgan.

1-jadval

Amaliy natijalarning asosiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	Miqdor	Izoh
Kredit olgan tadbirkorlar soni	431 nafar	Yakka tartibdagi va oilaviy korxonalar
Ajratilgan mikromoliyalashtirish hajmi	1,1 mlrd so'm	Garovsiz, imtiyozli kreditlar
Kredit muddati	12 oy	Ro'yxatdan o'tgandan keyingi 1 yil
Tavsiya beruvchi institut	Mahalla	Ijtimoiy kafillik mexanizmi
Kredit siyosatiga integratsiya qilingan bank	Biznesni rivojlantirish banki	Amaliyotga joriy etilgan

Manba: Biznesni rivojlantirish banki ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Bankning ichki statistik ma'lumotlari asosidagi tahlil kredit mablag'laridan foydalangan subyektlarning 37 foizi savdo, 33 foizi xizmat ko'rsatish, 18 foizi ishlab chiqarish va 12 foizi qishloq xo'jaligi sohasiga to'g'ri kelganini ko'rsatadi.

Ajratilgan mablag'ning kredit oluvchilar soniga nisbati bo'yicha o'rtacha moliyalashtirish miqdori qariyb 2,55 million so'mni tashkil etadi. Bankning dastlabki monitoring ma'lumotlarida kreditlarning qaytarilish darajasi 96-98 foiz atrofida qayd etilgan. Mazkur natijalarni talqin qilishda ma'lumotlarning bankning ichki statistik bazasiga tegishli ekanini hisobga olish lozim.

Yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlashda mahalla tavsiyanomasi asosidagi garovsiz kreditlash mexanizmi moliyaviy inklyuziyani kengaytirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va hududlardagi kichik biznes tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash nuqtai nazaridan istiqbolli yondashuv sifatida baholandi.

Umuman olganda, mahalla tavsiyanomasi va ijtimoiy kafillik elementlariga tayangan kreditlash mexanizmini yanada takomillashtirish, kredit limitlarini qarz oluvchining to'lov qobiliyati bilan uyg'un ravishda belgilash hamda monitoring va raqamli nazorat vositalarini kuchaytirish kichik biznesni qo'llab-quvvatlash samaradorligini oshirishi mumkin.

Uzluksiz 12 oy davomida faoliyat olib borayotgan hamda tadbirkorlik sohasida muayyan tajribaga ega kichik biznes subyektlarini moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish milliy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlashning muhim omillaridan biridir.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, faoliyatining dastlabki bosqichidan muvaffaqiyatli o'tgan, barqaror pul oqimlarini shakllantira boshlagan, biroq yetarli garov ta'minotiga ega bo'lmagan subyektlar kredit resurslariga kirishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Shu munosabat bilan kamida 12 oy uzluksiz faoliyat yuritgan kichik biznes subyektlariga doimiy daromad manbaiga ega jismoniy shaxslar yoki muntazam pul tushumiga ega yuridik shaxslar kafilligi asosida 50 million so'mgacha mikrokredit ajratish bo'yicha taklif ishlab chiqildi.

Kafillik instituti kredit tavakkalchiligining ma'lum qismini uchinchi shaxs zimmasiga yuklash orqali bank riskini kamaytirishi va kredit portfelini diversifikatsiya qilishga xizmat qilishi mumkin. Biroq kafillik mexanizmining samaradorligi kafilning moliyaviy barqarorligi, huquqiy ijro mexanizmlari va qarz oluvchi haqidagi axborot sifatiga bog'liq.

Doimiy daromad manbaiga ega jismoniy shaxslar yoki barqaror pul oqimiga ega yuridik shaxslarning kafilligi bank uchun qo'shimcha ishonchlilik omili sifatida namoyon bo'ladi.

2-jadval

Kredit mahsulotining asosiy parametrlari

Ko'rsatkich	Mazmuni
Kredit summasi	50 mln so'mgacha
Qarzdorga qo'yiladigan talab	Kamida 12 oy uzluksiz faoliyat
Ta'minot shakli	Jismoniy yoki yuridik shaxs kafilligi
Kredit turi	Mikrokredit
Kredit maqsadi	Aylanma mablag'larni to'ldirish va kichik investitsion xarajatlar
Ajratish tartibi	Soddalashtirilgan va tezkor ko'rib chiqish

Manba: Biznesni rivojlantirish banki ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Mazkur mexanizmning amaliyotga joriy etilishi kichik biznes subyektlari uchun

mikrokreditlardan tezkor va qulay shartlarda foydalanish imkoniyatini yaratdi.

Tadqiqotda foydalanilgan bank ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda mazkur kredit mahsuloti doirasida jami 5,5 milliard so'm miqdorida mikrokreditlar ajratilgan. O'rtacha kredit miqdori 45-50 million so'm atrofida bo'lgan sharoitda bu hajm taxminan 110-120 ta kichik biznes subyektini moliyalashtirish ko'lamiga mos keladi.

Bankning ichki tarmoq ma'lumotlariga ko'ra, ajratilgan mikrokreditlarning asosiy qismi savdo va xizmat ko'rsatish sohalariga yo'naltirilgan. Mazkur yo'nalishlar ulushi taxminan 42 foizni, ishlab chiqarish 33 foizni, qishloq xo'jaligi 15 foizni va boshqa faoliyat turlari 10 foizni tashkil etgan.

Bank monitoringi bo'yicha kechiktirilgan to'lovlar ulushi taxminan 2-3 foiz darajasida shakllangan. Kredit ajratish jarayonini soddalashtirish operatsion jarayonlarni tezlashtirishi, tadbirkorlarning aylanma mablag'larini kengaytirishi va ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish hajmini oshirishga sharoit yaratishi mumkin.

Ajratilgan kreditlarning iqtisodiy aylanma, qo'shilgan qiymat va bandlikka ta'sirini aniq miqdoriy baholash uchun loyiha darajasidagi moliyaviy natijalar, tarmoqlararo balans va nazorat guruhiga oid qo'shimcha ma'lumotlar talab etiladi. Shu sababli mazkur tadqiqotda kredit multiplikatori yoki YaIMga sababiy ta'sir bo'yicha manbasi tasdiqlanmagan qat'iy koeffitsientlardan foydalanilmadi.

O'zbekistonda tijorat banklari kichik biznesni moliyalashtirishda muhim o'rin egallaydi. Biroq startap va yuqori noaniqlikka ega innovatsion loyihalar an'anaviy kreditlashning garov va pul oqimiga doir talablariga har doim ham mos kelavermaydi. Shu sababli bank moliyalashtirishini grantlar, kafolatlar, akseleratsiya dasturlari va ventur kapital bilan uyg'unlashtirish innovatsion loyihalarni moliyalashtirish tizimini kengaytirishning istiqbolli yo'nalishidir.

Grant dasturlari startaplarni dastlabki bosqichda moliyaviy qo'llab-quvvatlasa,

akseleratorlar mentorlik, intensiv konsultatsiya va tadbirkorlik ta'limi orqali biznes modelini takomillashtirishga yordam berishi mumkin [7; 8; 9]. Banklar esa keyingi bosqichda "ko'prik moliyalashtirish" (bridge financing) yoki maxsus kredit liniyalari orqali moliyalashtirish uzluksizligini ta'minlashga xizmat qilishi mumkin.

Davlat grantlarini qo'lga kiritgan yoki akselerator dasturlarini muvaffaqiyatli yakunlagan startaplar uchun banklar tomonidan imtiyozli kredit liniyalarini ochish, foiz stavkalariga subsidiyalar ajratish yoki kredit kafolat fondlari orqali risklarning ma'lum qismini davlat zimmasiga olish mexanizmlarini joriy etish maqsadga muvofiqdir. Bu jarayonda O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan prudensial me'yorlarni innovatsion moliyalashtirish xususiyatlariga moslashtirish hamda risklarni baholashning yangi metodologiyalarini joriy etish muhim vazifa hisoblanadi.

Innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda banklarning rolini kuchaytirish uchun bir qator yo'nalishlarni rivojlantirish zarur.

Birinchidan, an'anaviy kreditlash bilan bir qatorda ulushli ishtirok – equity financing elementlarini joriy etish talab etiladi. Buning uchun banklar huzurida ventur sho'ba korxonalari yoki investitsion fondlarni tashkil etish mumkin.

Ikkinchidan, intellektual mulk va startap aktivlarini baholash mexanizmlarini rivojlantirish orqali garov siyosatini liberallashtirish zarur.

Uchinchidan, startaplar uchun maxsus innovatsion kredit scoring tizimini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

To'rtinchidan, xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik asosida qo'shma moliyalashtirish dasturlarini kengaytirish lozim.

3-jadval

Banklarning innovatsion ekotizimdagi ishtirokini kuchaytirish mexanizmlari

Yo'nalish	Amaldagi holat	Taklif etilayotgan mexanizm	Kutilayotgan natija
Startup kreditlash	Cheklangan, yuqori garov talabi	Grant va akselerator bitiruvchilariga imtiyozli kreditlar	Moliyalashtirish uzluksizligi
Risk boshqaruvi	An'anaviy skoring modeli	Innovatsion risk-baholash metodologiyasi	Kredit ajratish ko'lamini kengaytirish
Kapital ishtiroki	Amalda deyarli mavjud emas	Banklar huzurida ventchur fondlar tashkil etish	Ulushli moliyalashtirishni rivojlantirish
Davlat bilan hamkorlik	Alohida subsidiyalar	Kredit kafolat fondlari va foiz kompensatsiyasi	Risklarni taqsimlash va bank faolligini oshirish

Manba: Mavzuga doir ilmiy adabiyotlar hamda rasmiy internet manbalari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Banklarning innovatsion moliyalashtirishdagi ishtiroki ularning raqamli transformatsiyasi bilan ham chambarchas bog'liq. Raqamli bank xizmatlari, fintex yechimlari va onlayn kreditlash platformalari yosh tadbirkorlar uchun moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin.

Bank sektorida startaplarni moliyalashtirishni rivojlantirish an'anaviy kreditlash mezonlarini innovatsion loyihalarning xususiyatlariga moslashtirishni talab qiladi. Bunda ventchur kapital elementlari, kredit kafolatlari, intellektual mulkni baholash va innovatsion skoring kabi vositalar uzoq muddatli institutsional yondashuv asosida rivojlantirilishi lozim.

Banklarning innovatsion loyihalar bo'yicha oqilona risk qabul qilish imkoniyatini kengaytirish, davlat bilan sheriklik asosida kafolat va subsidiyalash mexanizmlarini rivojlantirish hamda ventchur yo'nalishdagi investitsion faoliyatni kuchaytirish orqali quyidagi uzluksiz moliyalashtirish zanjirini shakllantirish mumkin:

- ❖ grant;
- ❖ akseleratsiya;
- ❖ bank moliyalashtiruvi;
- ❖ ventchur investitsiya;
- ❖ tijoratlashuv.

Mazkur tizim yosh tadbirkorlarning moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirib,

innovatsion iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Grant dasturlari hamda startup akseleratorlari yosh tadbirkorlarni innovatsion faoliyatga jalb qilish, ularning bilim va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish, shuningdek, ventchur kapital ekotizimini shakllantirishda muhim o'rin tutadi.

Xalqaro tadqiqotlar akselerator dasturlari nafaqat moliyaviy yordam, balki mentorlik, intensiv konsultatsiya, tadbirkorlik ta'limi va professional aloqalarni kengaytirish orqali startaplarning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishini qayd etadi [8; 9]. Akselerator samarasi dastur dizayni va ta'lim komponentlarining sifatiga bog'liq bo'lib, barcha akseleratorlarda bir xil natija kuzatilmaydi [8].

Davlat grantlari bo'yicha AQShning Small Business Innovation Research (SBIR) dasturi eng ko'p o'rganilgan misollardan biridir. Lernerning uzoq muddatli tahlilida SBIR mukofotini olgan firmalar moslashtirilgan taqqoslash guruhiga nisbatan tezroq o'sgani va ventchur moliyalashtirishni jalb qilish ehtimoli yuqoriroq bo'lgani ko'rsatilgan [10].

Howellning empirik tadqiqoti esa erta bosqichdagi R&D grantining keyinchalik ventchur kapital jalb qilish ehtimolini taxminan ikki baravar oshirishi, shuningdek, patentlash va daromad ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishini aniqlagan [6].

Grant mablag'lari texnologik prototipni ishlab chiqish va dastlabki biznes faoliyatini moliyalashtirishga yordam berishi mumkin [6]. Startup akseleratorlari esa qisqa muddatli intensiv ta'lim, mentorlik, mijozlarni aniqlash (customer discovery), biznes modelini shakllantirish va pitching kabi vositalar orqali tadbirkorlik kapitalini rivojlantiradi [8; 9].

Turli mamlakatlarda grant va akseleratsiya mexanizmlari mahalliy innovatsion ekotizim, davlat siyosati va moliyalashtirish manbalariga moslashtiriladi. Ilmiy adabiyotlar dastur samaradorligi faqat moliyaviy resurs hajmiga emas, balki ta'lim, mentorlik, tanlov va keyingi moliyalashtirish mexanizmlarining o'zaro uyg'unligiga ham bog'liqligini ko'rsatadi [7; 8; 9].

Mamlakatlar o'rtasidagi farqlar, asosan, innovatsion ekotizimning yetuklik darajasi, davlat siyosati hamda mavjud moliyalashtirish manbalari bilan belgilanadi. Grant dasturlarini tashkil etish va startup akseleratorlari faoliyatini tizimli yo'lga qo'yish orqali yosh tadbirkorlarning innovatsion tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash hamda ventur kapital uchun barqaror moliyaviy ekotizimni shakllantirish zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida startup loyihalarini dastlabki bosqichda moliyaviy va institutsional jihatdan yetarli qo'llab-quvvatlamaslik ularning barqaror rivojlanishini cheklashi mumkin.

Shu asosda grant dasturlarini yo'lga qo'yish, startup akseleratorlari negizida ta'lim va mutaxassislik dasturlarini tashkil etish hamda ventur moliyalashtirish infratuzilmasini shakllantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy taklif ishlab chiqildi. Ushbu model uch bosqichli tizim asosida shakllantirildi:

- ❖ Tanlov va diagnostika;
- ❖ Akseleratsiya va mentorlik;
- ❖ Grant yoki ventur moliyalashtirishga yo'naltirish.

Tadqiqotda foydalanilgan bankning ichki ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yil yakunida "BiznesVentures" dasturi doirasida 5 ta startup akseleratori va 4 ta grant dasturi tashkil etilgan hamda jami 1 437 nafar yosh tadbirkor ta'lim olgan.

Mazkur ichki statistik ma'lumotlarda ishtirokchilarning 62 foizi IT va raqamli texnologiyalar, 18 foizi agrotexnologiyalar, 12 foizi xizmat ko'rsatish, 8 foizi esa ishlab chiqarish va yashil iqtisodiyot yo'nalishlariga to'g'ri kelgani qayd etilgan.

Ta'lim olganlarning 54 foizi hududlarda, 46 foizi poytaxtda faoliyat yuritgan. Ichki monitoring ma'lumotlariga ko'ra, grant va akseleratsiya dasturlarida ishtirok etgan startaplarning 37 foizi keyingi bosqichda investorlar bilan muzokaralarni boshlagan, 21 foizi esa dastlabki daromad olish bosqichiga o'tgan.

Mazkur ko'rsatkichlar dastur ishtirokchilarining keyingi bosqichga o'tish faolligini tavsiflaydi. Biroq ularni dastur ishtirokining sababiy samarasi sifatida talqin qilish uchun nazorat guruhi va uzoq muddatli kuzatuv ma'lumotlari talab etiladi.

Dastur doirasida mentorlik instituti yo'lga qo'yilib, har bir startup jamoasiga o'rtacha uch nafardan soha mutaxassisi biriktirilgan. Moliyaviy savodxonlik, biznes modelini shakllantirish, investitsiyalarni jalb qilish, risklarni boshqarish va bozorga chiqish strategiyasi bo'yicha maxsus o'quv modullari tashkil etilgan. Bunday yondashuv akseleratorlarda mentorlik va intensiv konsultatsiyaning muhim o'rni haqidagi ilmiy natijalar bilan metodologik jihatdan uyg'un [8; 9].

Umuman olganda, grant dasturlarini yo'lga qo'yish va startup akseleratorlari faoliyatini tizimli tashkil etish orqali yosh tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash modeli o'zining amaliy samaradorligini namoyon etdi. Mazkur yondashuvni hududiy miqyosda kengaytirish kelgusida ventur kapital bozorining rivojlanishi, innovatsion loyihalar

sonining ko'payishi hamda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligi oshishiga xizmat qilishi mumkin. Shu jihatdan, startaplarni qo'llab-quvvatlashning institutsional mexanizmlarini moliyalashtirish instrumentlari bilan uyg'unlashtirish yosh tadbirkorlik subyektlarining innovatsion faolligini rag'batlantirishning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Zamonaviy moliyaviy tizim sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlashda mikromoliyalashtirish instrumentlari alohida ahamiyat kasb etadi. 2026-yil 9-sentabr holatiga O'zbekistonda mikrokreditning qonunchilikdagi maksimal miqdori 300 million so'mni tashkil etadi; Biznesni rivojlantirish bankining amaldagi kichik biznes mikrokredit mahsulotida ham maksimal summa

300 million so'm etib ko'rsatilgan [11; 12]. Shu sababli limitni 500 million so'mgacha oshirish yoki uni BHMga bog'lash amaldagi huquqiy chegarani qayta ko'rib chiqishni talab etadigan taklif sifatida baholanishi lozim.

Taklifning konseptual mohiyati shundan iboratki, inflyatsiya va investitsion xarajatlarning o'sishi sharoitida 300 million so'mlik limit ayrim kapital talab qiluvchi kichik biznes loyihalarini to'liq moliyalashtirish uchun yetarli bo'lmasligi mumkin. Shu sababli 500 million so'mlik limit yoki BHMga bog'langan indeksatsiyalanuvchi mexanizm muqobil ssenariy sifatida ko'rib chiqildi. BHMga bog'lash kredit limitining nominal qiymatini davriy ravishda yangilash imkonini berishi mumkin, biroq bunday mexanizmni joriy etish normativ-huquqiy o'zgartirishlarni talab qiladi [11].

4-jadval

Mikrokredit limitini oshirish bo'yicha ssenariy ko'rsatkichlari

<i>Ko'rsatkichlar</i>	<i>Amaldagi tartib (300 mln so'm)</i>	<i>Taklif etilgan tartib (500 mln so'm yoki BHM asosida)</i>	<i>O'zgarish</i>
<i>Maksimal kredit miqdori</i>	300 mln so'm	500 mln so'm	+66,7 %
<i>O'rtacha kredit hajmi</i>	210 mln so'm	340 mln so'm	+61,9 %
<i>Moliyalashtirilgan loyihalar soni</i>	158 ta	236 ta	+49,4 %
<i>Kredit portfeli hajmi</i>	33,2 mlrd so'm	80,2 mlrd so'm	+141,6 %
<i>Yaratilgan ish o'rinlari</i>	412 ta	685 ta	+66,3 %

Manba: Biznesni rivojlantirish banki ma'lumotlari asosida muallifning ssenariy hisob-kitoblari.

4-jadvaldagi ssenariy hisob-kitoblariga ko'ra, maksimal limit 300 million so'mdan 500 million so'mga oshirilgan variantda o'rtacha kredit hajmi 210 million so'mdan 340 million so'mga, moliyalashtirilishi mumkin bo'lgan loyihalar soni 158 tadan 236 taga, kredit portfeli hajmi esa 33,2 milliard so'mdan 80,2 milliard so'mga oshadi. Jadvaldagi qiymatlar asosida portfel hajmining o'sishi qariyb 141,6 foizni tashkil etadi. Ushbu natijalar ssenariy bahosi bo'lib, limit o'zgarishining sababiy ta'siri sifatida talqin qilinmasligi lozim.

Ssenariyda yaratilishi yoki qo'llab-quvvatlanishi mumkin bo'lgan ish o'rinlari soni

412 tadan 685 taga oshadi. Biroq tarmoqlar kesimidagi rentabellik, texnologik modernizatsiya, yalpi qo'shilgan qiymat yoki YaIMga ta'sir kabi ko'rsatkichlarni ishonchli baholash uchun loyiha darajasidagi qo'shimcha ma'lumotlar va alohida ekonometrik identifikatsiya talab etiladi. Shu sababli manbasi tekshirilmagan multiplikativ koeffitsientlar va makroiqtisodiy ta'sir baholari yakuniy tahlildan chiqarildi.

Mikrokreditning maksimal miqdorini BHMga bog'lash mexanizmi kredit limitining nominal qiymatini iqtisodiy sharoitlarga mos ravishda yangilab borish imkonini berishi

mumkin. Biroq BHM kredit limitini bevosita inflyatsiyaga avtomatik indeksatsiya qiladigan ko'rsatkich emas; shu sababli mazkur taklifning amaliy mexanizmi normativ hujjatda aniq belgilanishi lozim.

4-jadvaldagi ssenariy bo'yicha 236 ta loyiha va 685 ta ish o'rni ko'zda tutilgan bo'lib, bir moliyalashtiriladigan loyihaga o'rtacha 2,9 ta ish o'rni to'g'ri keladi. Mazkur ko'rsatkich ssenariyning bandlik salohiyatini tavsiflaydi, biroq amaldagi natija sifatida emas, analitik baho sifatida talqin qilinishi kerak. Umuman olganda, mikro kredit limitini qayta ko'rib chiqish kichik biznesning moliyaviy resurslarga kirishini kengaytirishi mumkin, ammo limit oshirilishi kredit riskini baholash, qarz yukini nazorat qilish va prudensial talablar bilan uyg'unlashtirilishi zarur.

Xulosa va takliflar.

Tadqiqot natijalari tadbirkorlik faoliyatini boshlayotgan va faoliyatini kengaytirayotgan jismoniy shaxslarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan muhim ekanini ko'rsatdi. Yetarli garov ta'minotining mavjud emasligi yangi va kichik tadbirkorlar uchun tashqi moliyalashtirishga kirishdagi muhim cheklavlardan biri bo'lib qolmoqda [2; 5].

Mahalla tavsiyanomasi asosidagi ijtimoiy kafillik elementlari hamda doimiy daromadga ega jismoniy yoki yuridik shaxslar kafilligi

kichik biznesning moliyaviy resurslarga kirishini kengaytiruvchi qo'shimcha mexanizm sifatida ko'rib chiqildi. Bunday yondashuvda kredit riskini baholash va kafilning to'lov qobiliyatini tekshirish talablari saqlanishi zarur [3].

Mikro kredit limitini 300 million so'mdan 500 million so'mgacha oshirish yoki uni BHMga bog'lash kichik biznesning kapital resurslariga kirishini kengaytirishi mumkin. Biroq 300 million so'mlik amaldagi huquqiy chegarani o'zgartirish tegishli normativ-huquqiy tuzatishlarni talab qiladi [11]. Shu bois taklif prudensial risklar, qarz yukining barqarorligi va kredit portfeli sifati bilan birgalikda baholanishi lozim.

Grant, akseleratsiya, bank moliyalashtiruv va venchur investitsiyasini uzluksiz moliyaviy zanjirga birlashtirish innovatsion tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashning istiqbolli yo'nalishi hisoblanadi. Xalqaro empirik natijalar grant va sifatli akseleratsiya dasturlarining keyingi moliyalashtirish hamda startap rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini tasdiqlaydi [6; 8; 9; 10].

Kelgusida kreditlash jarayonlarida raqamli monitoring va risklarni baholash tizimlarini takomillashtirish, startaplar uchun maxsus kredit skoringini joriy etish, kredit kafolat fondlari hamda foiz stavkalarini subsidiyalash mexanizmlarini kengaytirish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 16-fevraldagi "Mamlakat taraqqiyotining 2030-yilgacha mo'ljallangan ustuvor yo'nalishlari doirasida islohotlarni izchil davom ettirish va yangi bosqichga olib chiqishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-21-son Farmoni – URL: <https://lex.uz/docs/8050769>
2. Beck T., Demirgüç-Kunt A. Small and medium-size enterprises: Access to finance as a growth constraint // *Journal of Banking & Finance*. – 2006. – Vol. 30, No. 11. – P. 2931–2943. – DOI: 10.1016/j.jbankfin.2006.05.009.
3. Besley T., Coate S. Group lending, repayment incentives and social collateral // *Journal of Development Economics*. – 1995. – Vol. 46, No. 1. – P. 1–18. – DOI: 10.1016/0304-3878(94)00045-E.
4. Stiglitz J. E., Weiss A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information // *The American Economic Review*. – 1981. – Vol. 71, No. 3. – P. 393–410.

5. Berger A. N., Udell G. F. A more complete conceptual framework for SME finance // *Journal of Banking & Finance*. – 2006. – Vol. 30, No. 11. – P. 2945–2966. – DOI: 10.1016/j.jbankfin.2006.05.008.
6. Howell S. T. Financing Innovation: Evidence from R&D Grants // *American Economic Review*. – 2017. – Vol. 107, No. 4. – P. 1136–1164. – DOI: 10.1257/aer.20150808.
7. Hochberg Y. V. Accelerating Entrepreneurs and Ecosystems: The Seed Accelerator Model // *Innovation Policy and the Economy*. – 2016. – Vol. 16. – P. 25–51. – DOI: 10.1086/684985.
8. Hallen B. L., Cohen S. L., Bingham C. B. Do Accelerators Work? If So, How? // *Organization Science*. – 2020. – Vol. 31, No. 2. – P. 378–414. – DOI: 10.1287/orsc.2019.1304.
9. Gonzalez-Uribe J., Leatherbee M. The Effects of Business Accelerators on Venture Performance: Evidence from Start-Up Chile // *The Review of Financial Studies*. – 2018. – Vol. 31, No. 4. – P. 1566–1603. – DOI: 10.1093/rfs/hhx103.
10. Lerner J. The Government as Venture Capitalist: The Long-Run Impact of the SBIR Program // *The Journal of Business*. – 1999. – Vol. 72, No. 3. – P. 285–318. – DOI: 10.1086/209616.
11. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki – URL: https://cbu.uz/uz/press_center/question_answer/4883/
12. "Biznesni rivojlantirish banki" ATB. Kichik biznesga mikrocredit – URL: <https://brb.uz/kreditlar/mikrocredit>